

ІСТОРИКО-ГЕНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІДЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

HISTORICAL AND GENETIC ANALYSIS OF THE IDEAS OF USING LOCAL AREA STUDIES IN THE FORMATION OF PATRIOTIC QUALITIES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

У статті розглянуто проблему застосування краєзнавства в формуванні патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів, виявлено передумови розвитку краєзнавства у різні історичні періоди.

Проведено історико-генетичний аналіз національних ідей з акцентом на внесок відомих українських науковців, таких, як Володимир Антонович, Юхим Сіцинський, Василь Гречулевич, Олександр Лотоцький, Михайло Грушевський та Юрій Мицик. Розглянуто роль закладів освіти у формуванні патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів.

Розглянуто етапи історії краєзнавства та основні періоди кожного етапу. Визначено, що видатні особистості різних історичних періодів застосовували краєзнавство як невід'ємний складник національної культури України, який значною мірою впливає на формування патріотичних якостей особистості та є важливим засобом розвитку суспільства та духовного вдосконалення особистості.

Визначено, що формування патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів – це складний, багатограний процес, що включає історичний, генетичний, сучасний аспекти, які впливають на розуміння впливу родини, життєвого шляху видатних особистостей, культурних та політичних подій, освітніх установ, медіа на розвиток національної самосвідомості серед вчителів початкових класів.

Зроблено висновки про необхідність подальших досліджень щодо формування патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів застосовуючи краєзнавство, враховуючи міжнародний досвід та кращі національні практики. Результати дослідження свідчать про необхідність використання засобів краєзнавства в освітньому процесі закладів освіти, які сприятимуть формуванню патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Подальших досліджень потребує розгляд сутності та

структури поняття «патріотичні якості майбутніх вчителів початкових класів».

Ключові слова: патріотичне виховання, краєзнавство, історико-генетичний аналіз, Володимир Антонович, Михайло Грушевський, Олександр Лотоцький, Василь Гречулевич, Юхим Сіцинський, Юрій Мицик.

The article deals with the problem of the use of local area studies in the formation of patriotic qualities of future primary school teachers, identifies the causes of the development of local area studies in different historical periods.

A historical and genetic analysis of national ideas is carried out with an emphasis on the contribution of famous Ukrainian scholars such as Volodymyr Antonovych, Mykhailo Hrushevskiy, Oleksandr Lototskyi, Vitalii Hrechulevych, Yurii Mytsyk, Yukhym Sitsynskiy and Vasyi Nimchuk. The role of educational institutions in the formation of patriotic qualities of future primary school teachers is considered.

It has been stated that prominent personalities of different historical periods used local area studies as an integral part of the national culture of Ukraine, which significantly influences the formation of patriotic qualities of a person and is an important means of social development and spiritual improvement of a person.

Conclusions are drawn on the need for further research on the formation of patriotic qualities of future primary school teachers using local history, taking into consideration international experience and best national practices. The results of the study indicate the importance of applying local area studies tools in the educational process of educational institutions, which will contribute to the formation of patriotic qualities of future primary school teachers.

The study does not exhaust all aspects of the problem. Further research is required to consider the nature and structure of the concept of "patriotic qualities of the future teachers at the primary school".

Key words: patriotic education, local area studies, historical and genetic analysis, Volodymyr Antonovych, Mykhailo Hrushevskiy, Oleksandr Lototskyi, Vitalii Hrechulevych, Yukhym Sitsynskiy, Yurii Mytsyk, Vasyi Nimchuk.

УДК 930.575:908.172.15:37.011.3-051:373.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/84.1.4>

Кушнір А.О.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний глобалізаційний світ та війна в Україні зумовлюють важливість ідентифікації особистості як окремої етнічної спільноти. Осмислення культури та історії рідного краю збагачують особистість, виховують відданість до рідного краю, народу та повагу до інших країн.

Визначальною є цінність краєзнавчої освіти для майбутніх вчителів початкових класів, що допомагає здобувачам освіти сформувати інтелектуальний, етичний та професійний потенціал, що

створює умови для майбутньої реалізації потенційних можливостей використання краєзнавчого матеріалу в своїй професійній діяльності.

В більшій кількості досліджень, присвячених застосуванню краєзнавства в закладах освіти, недостатньо приділяється уваги формуванню патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів та історико-генетичним аспектам цього процесу. Ми визначаємо, що відсутність комплексного аналізу історичних чинників формуванні патріотичних якостей майбутніх вчителів

початкових класів у різні історичні періоди обмежує можливості розробки ефективних методик і програм з виховання національно свідомих майбутніх педагогів. Таким чином, постає необхідність у дослідженні основних етапів і чинників формування національної самосвідомості майбутніх вчителів початкових класів, з врахуванням досвіду визначних українських науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми застосування краєзнавства у формуванні патріотичних якостей особистості присвячено чимало наукових розвідок діячів культури та педагогів, таких, як: В. Антонович, М. Грушевський, О. Лотоцький, В. Гречулевич, Ю. Сіцінський, Г. Ващенко, О. Духнович, С. Русова, К. Ушинський, В. Сухомлинський, та Ю. Мицик. Проблему формування патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів: О. Вишневський, І. Маньков, П. Кононенко, Я. Мариняк, О. Шаблій, М. Стельмахович, М. Костриця.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що проблемі застосування краєзнавства в формуванні патріотичних якостей приділяли увагу багато вчених кожної епохи, але питання впливу глобалізації, порівняльних досліджень, багатокультурності, а також оцінки ефективності освітніх програм залишаються недостатньо вивченими, зокрема, що стосується історико-генетичного аналізу формування патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів.

Мета статті полягає у висвітленні основних думок провідних істориків, громадських діячів, педагогів щодо застосування краєзнавства у формуванні патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів на основі історико-генетичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна ситуація в Україні характеризується проблемою формування патріотизму, як на рівні сім'ї, школи, так і держави, що чітко відзначено в нормативних документах: законі України «Про освіту», «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», «Національній доктрині розвитку освіти України», «Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді», «Концепції національно-патріотичного виховання молоді», «Концепції «Нова Українська Школа» тощо. Стратегічними залишаються завдання виховання в підростаючого покоління любові до Батьківщини, на основі загальнонаціональних і духовних цінностей та усвідомлення свого громадянського обов'язку, утвердження якостей громадянина – патріота України [4].

Тому виникає потреба переосмислення методології патріотичного виховання та необхідності звернення до історико-генетичного аналізу ідей формування патріотичних якостей майбутніх

вчителів початкових класів в працях науковців, педагогів та класиків національної та світової педагогіки з метою виокремлення та впровадження в практику освіти кращих зразків патріотичного виховання молоді [5].

В. Уланов ввів термін «краєзнавство» в педагогічну науку та визначив, що це порядок застосування краєзнавчого матеріалу на уроках, де важливу роль відіграє вчитель, який збирає матеріал, стає організатором шкільного музею та активно займається введенням краєзнавства в навчально-виховний процес.

С. Гончаренко трактує термін «краєзнавство», як освітньо-виховну роботу, яка передбачає всебічне вивчення на уроках та в позакласній роботі частини країни.

Важливими у нашому дослідженні є дослідження М. Костриці та М. Піскуна, які визначають, що історія краєзнавства охоплює чотири етапи: перший етап – витоки краєзнавства, який має назву стихійно-описовий. Згідно досліджень науковців у ньому виокремлюють три періоди (найдавніший, античний, середньовічний).

Другий етап (цілеспрямовано описовий) характеризується зародженням наукового краєзнавства в Україні та поділяється на три періоди: анкетно-описовий, експедиційний, статистичний.

Активний діяч та історик другого етапу зародження краєзнавства в Україні – В. Антонович, який працюючи на ниві краєзнавства використовував праці Географічного товариства, відомості з геології, гідрології, кліматології та розробив курс лекцій з географії України, який складався з трьох розділів, що містили загальні відомості про Україну, дослідження особливостей народів, що проживали на теренах України на різних етапах розвитку, вивчалася етнографія, антропологія, етнопсихологія українців. В. Антонович досліджував особливості етногеографічних регіонів України та вивчав економічну географію українських земель.

Третій етап становлення українського краєзнавства охоплює останню третину XIX ст. – початок XX ст.

8 липня 1865 року при Кам'янець-Подільській духовній семінарії засновано Комітет для церковно-історичного та статистичного опису Подільської єпархії, який згодом одержав офіційну назву «Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет», а з 1903 року «Подільське церковне історико-археологічне товариство» [2, с. 28].

Представники комітету поділилися на таких, які залишилися на суто богословських позиціях, інші, не цураючись церкви, розширили діапазон своїх досліджень щодо українського національного відродження, як це зробили В. Гречулевич, Ю. Сіцінський, К. Широцький. Священник, автор перших проповідей українською мовою, які мали значний

вплив на духовно-культурний розвиток України другої половини XIX століття – В. Гречулевич був одним із тих, хто, не відцурався від церкви, перетворив Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет в самостійну науково-краєзнавчу організацію, яка розширила спектр своїх досліджень до рівня української національної історії. Важливими для нашого дослідження є праці священника, у яких він наголошував про необхідність і проповіді й навчання дітей у школі здійснювати їм українською мовою [2, с. 27].

Видатний український історик, краєзнавець, педагог, церковний та освітній діяч Юхим Сіцинський включився в краєзнавче життя здебільшого під впливом викладача кам'янецької семінарії М. Яворовського, коли останній 1892 р. передав йому редагування «Подільських єпархіальних відомостей». Маючи на той час певний досвід краєзнавчої та редакторської роботи, Юхим Йосипович очолив процес підготовки та видання найважливішого IX тому «Праці Подільського єпархіального історико-статистичного комітета», який вмістив 1401 опис населених пунктів, церков і парафій 61 благочинницького округу 12 повітів Подільської губернії. Були охоплені майже всі населені пункти краю, вказані дати їх першої писемної згадки, походження топонімів, хроніка найважливіших подій, історія церкви, школи, доречно наведені уривки документів, легенд, інші етнографічні дані [2].

Заслужують на повагу також організаторські здібності Юхима Сіцинського, зокрема, щодо заснування та облаштування музею старовини в Кам'янці-Подільському – єпархіального Давньосховища (згодом – Історико-археологічний музей), який він очолював з 1893 до 1922 року. Голова єпархії архієпископ Донат затвердив проєкт влаштування музею і призначив Ю. Сіцинського секретарем Комітету в справах Давньосховища та його завідувачем. Однак, найголовнішим надбанням подільських церковних істориків-краєзнавців, у тому числі й Сіцинського, стали саме 12 випусків «Трудов...», що повною мірою представили історію, етнографію, топонімію, церковну статистику, хроніку та бібліографію того часу. Й досі вони залишаються джерелом вивчення історії, теорії та методології дореволюційного подільського краєзнавства, базою фактів для написання історії міст і сіл регіону в нових історичних умовах [2].

Видатним істориком та краєзнавцем даного періоду є А. Лотоцького, який брав участь у львівському часописі «Світ дитини», надрукував цикл краєзнавчих оповідань. Неоціненною є його роль, як знавця багатьох іноземних мов те, що він ознайомлював українських дітей з кращими зразками світового письменництва [7].

Важливим для нашого дослідження є праці А. Лотоцького: «Історії України для дітей», «Три побратими», «Мандрівки Мишки-Гризокнижки

по Львову», «Княжа слава», «Коротка граматики української літературної мови», та ін. Особливо важливими для виховання краєзнавчої тематики вчителів початкових класів є історичні оповідання та повісті, географічно-пізнавальні оповіді: «На світанку», «Козак Гайда». Легендарне оповідання про початки Києва (1935); «Княжа Галиця» (1936), «Отрок князя Романа», «Роксоляна. Історичне оповідання з XVI ст.» (обидві – 1937); «Від Ля Плати по Анди. Землеписне оповідання»; «Колосся Божої Матері. Марійські легенди» (обидві – 1938).

Важливим для нашого дослідження є праці М. Грушевського, який зробив вирішальний крок на шляху подолання регіональності у викладі історії України. У статті «Галичина і Україна» він визначив принципове значення ролі західноукраїнських земель у загальноісторичному процесі України, адже у Галичині вчений бачив «духову фабрику, де виковується українська культура для цілої соборної України», духовний та культурний центр української землі [3].

Теоретичне обґрунтування єдності та безперервності історичного процесу на всій етнічній території України – це найбільший здобуток львівського періоду діяльності М. Грушевського. Найважливішою заслугою М. Грушевського є заохочування своїх учнів до досліджень у царині методологічних і теоретичних проблем історичного знання.

Четвертий етап передбачає організацію краєзнавства в Україні (20–30-х рр. XX ст. та до сьогодення).

Активний діячем та істориком даного періоду є Ю. Мицик, який велику увагу приділяє історії місцевого краю. В газеті «Вільна думка», він писав статі з минулого рідного краю та статі спрямовані на захист української мови й культури. У співавторстві з І. Стороженком та С. Плохієм, він видав книгу «Як козаки воювали», яка вийшла саме до 500-річчя запорозького козацтва, що святкувалося у 1990–1992. Автори яскраво висвітлили історію запорозького козацтва у відносно невеликому, гарно оформленому томику, внісши туди результати власного наукового пошуку.

Сучасні видання Ю. Мицика, що вказують на важливість використання майбутнім вчителем початкових класів краєзнавчих матеріалів у своїй діяльності: «Іван Сірко», «Тиміш та Юрій Хмельницькі», «Іван Виготський», «Святий Петро Могила», «Від трипільців до кіборгів».

Сучасний етап розвитку краєзнавства передбачає від вчителів початкових класів використання інноваційних методів, засобів та навчальної літератури, що забезпечить не лише здобувачі освіти знаннями, а й допоможе полюбити власну країну розуміючи та прославляючи її ідентичність. Тому пропонуємо добірку сучасної літератури про історію

України для учнів початкових класів, що може допомогти їм зацікавитися своєю країною, її минулим, вивчити історію України через завдання та ігри: «Мальована історія незалежності України» (Брати Капранови), «Історія України від первісних часів до сьогодні» (Г. Булгакова), «Крута історія України. Від динозаврів до сьогодні» (І. Ковалишена), «Козаки правлять країною», «Анна Ярославна» (І. Малкович), «Книжка із завданнями. Україна».

Висновки. Формування патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів пройшло через низку важливих історичних етапів, які здійснили вплив на розуміння впливу родини, видатних особистостей, культурних та політичних подій, освітніх установ, медіа на розвиток національної самосвідомості серед вчителів початкових класів, що стало важливим чинником у формуванні патріотичних якостей майбутнього нації. Формування патріотичних якостей майбутніх вчителів початкових класів – це складний, багатогранний процес, що включає історичний, генетичний та сучасний аспекти.

Виклики сучасного глобалізованого світу вказують на важливість забезпечення в суспільства гармонійного розвитку та виховання національної ідентичності в процесі формування патріотичних якостей у здобувачів вищої освіти. Знайомство з життєвим та творчим шляхом подвижників рідного краю сприяє розвитку національної культури, пробудженню національної свідомості та патріотизму серед молоді.

Представлені результати дослідження можуть бути використані для практичної діяльності у сфері освіти та виховання. До перспектив подальших досліджень відносимо розгляд поняття та структури «патріотичні якості майбутніх вчителів початкових класів».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гарба В. На золотій ниві Поділля (Подільська Духовна Семінарія на службі нації 1797–1919) : монографія. Кліфтон: Науково-Богословський Інститут УПЦ в США, 1970. 167 с.
2. Гречулевич В.Я. Проповіді Протоієрея і Кавалера Василя Гречулевича: хрестоматія. Київ : Міленіум, 2021. 230 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Львів, 1904. Т. 1. 648 с.
4. Канішевська Л. Феномен «національно-культурна ідентичність» як проблема сучасного вітчизняного педагогічного дискурсу. Актуальні питання гуманітарних наук. – 2020. – Вип. 34(3). – С. 204–210.
5. Національна спорідненість як вищий прояв національної ідентичності. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба та ін. ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ, 2024. 233 с.
6. Програма виховання студента: «Фахівець, громадянин, патріот» / Ніколаєнко С. М. та ін. Київ, 2016. 76 с.
7. Сопівник Р.В. Кушнір А.О. Виховання краси вчинку студентів аграрних закладів вищої освіти : монографія, 2022. 318 с.